

JĘZYKOZNAWSTWO

Elżbieta Bogdanowicz
Białystok

O pojęciu konotacji w lingwistyce (na przykładach polskich i rosyjskich)

Słowa kluczowe: lingwistyka, konotacja syntaktyczna, znaczenie słów, konotacja semantyczna

Konotacja należy do tej kategorii terminów, które charakteryzują się wieloznacznością¹. Obejmuje swym zakresem szeroki wachlarz zjawisk niejednorodnych, związanych z różnymi dyscyplinami naukowymi. Pojęcie konotacji funkcjonuje i w językoznawstwie, i w logice, i w psychologii, posługują się nim znawcy kultury, m.in. muzykolodzy, literaturoznawcy, krytycy sztuki. Płaszczyzny i granice znaczeniowe tego terminu dodatkowo jeszcze poszerzane są przez heterogeniczność kierunków badawczych i metod stosowanych w każdej z wymienionych dziedzin.

Interdyscyplinarny termin konotacja jest też niejednolicie ujmowany w lingwistyce, gdyż bywa odnoszony do co najmniej dwóch zasadniczo odrębnych zbiorów zjawisk językowych. Z jednej strony są to fakty syntaktyczne rozpatrywane na poziomie składni, z drugiej zaś fakty znaczeniowe będące domeną semantyki.

W obrębie składni mamy do czynienia z różnie nazywaną konotacją syntaktyczną (syntagmatyczną)², która reguluje wymagania składniowe między jednostkami leksykalnymi (reprezentowanymi w zdaniach najczęściej

---

¹ Z tego względu posługiwanie się terminem konotacja wymaga każdorazowo podawania definicji.

² Mniej więcej ta sama treść kryje się za określeniami: konotacja kategoryjno-semantyczna, polegająca „na konotowaniu przez jedne kategorie znaczeniowe jednostek należących do innych kategorii znaczeniowych” (np. przysłówek nie tylko oznacza jakąś cechę kategoryjną, ale równocześnie otwiera miejsce w tekście dla przymiotnika lub czasownika,

przez formy wyrazowe), a w związku z tym stanowi podstawę mechanizmów zdaniotwórczych. To rozumienie terminu wywodzi się z teorii K. Bühlera³ (współdziałającego z praską szkołą strukturalistyczną) i oznacza „zapowiadanie przez daną formę wyrazową innej jednostki składniowej” [Saloni, Świdziński 2001, 232]. Człon zdaniowy konotowany przez daną formę wyrazową musi być do niej obligatoryjnie dołączony, aby zawierające go wypowiedzenie było pełną, nieeliptyczną strukturą składniową, jak również spełniało warunki kompletności znaczeniowej. Mówimy na przykład, że przymiotnik konotuje rzeczownik, czyli forma przymiotnika otwiera miejsce w zdaniu dla formy rzeczownika, np. gdy w wypowiedzeniu pojawi się jakaś forma przymiotnika *czzerwony*, ros. *красный* to wymaga ona uzupełnienia odpowiednią formą rzeczownika (por. *Czerwona linijka leży na biurku; Я купил красную машину*). Jeśli konotowany rzeczownik nie znajdzie się w sąsiedztwie przymiotnika, zdanie będzie niepełne i pod względem składniowym, i semantycznym. W sumie – jak konkluduje R. Grzegorzczkova [2011, 53] – analiza właściwości konotacyjnych leksemów przesądza o liczbie i formie składników wypowiedzenia, co w rezultacie „prowadzi do wykrycia podstawowych schematów składniowych”.

Odmienne pojęcie konotacji (czasem z przydawką semantyczna dla odróżnienia od konotacji syntaktycznej) jest interpretowane w odniesieniu do zjawisk językowych zgłębianych przez lingwistów-semantyków wyznaczających językowi rolę narzędzia do wyrażania znaczeń⁴. W ich poglądach zarysowuje się dwojake pojmowanie tego terminu: 1. w opozycji do denotacji – jako zespół cech właściwych danemu przedmiotowi, współoznaczanych łącznie przez nazwę, tj. takich, które przysługują desygnatom danej nazwy i tylko im – ujęcie logiczno-filozoficzne i 2. jako cechy asocjacyjne w strukturze znaczeniowej jednostki leksykalnej, jedynie kojarzone z denotowanym przedmiotem, stanowiące dopełniającą część słowa – ujęcie leksykograficzno-lingwistyczne.

---

czyli innych klas wyrazów: *читать wyraźnie, niezwykle utalentowany, кричать громко, очень интересный*) czy konotacja formalna, która polega na tym, że „jedne formy grammatyczne otwierają miejsce dla innych, np. biernik w języku polskim (także rosyjskim) jest konotowany przez rządzący nim czasownik przechodni: *пić wodę, смотреть пьесы*” [Encyklopedia językoznawstwa ogólnego 2003, 311].

³ K. Bühler sformułował definicję konotacji w dziele pt. *Sprachtheorie* [1934].

⁴ Zwolenniczką analizowania przede wszystkim semantycznej strony języka jest A. Wierzbicka, która z przekonaniem twierdzi, że „badanie języka bez odwoływania się do znaczenia przypomina studiowanie znaków drogowych z punktu widzenia ich właściwości fizycznych (ile ważą, jakiej farby użyto do ich namalowania itp.) lub badanie struktury oka z pominięciem [niewątpliwie najważniejszej – E. B.] funkcji widzenia” [Wierzbicka 2006, 19].

Logiczno-filozoficzne rozumienie konotacji wyprowadzane jest z tez J. S. Milla, który w XIX-wiecznym traktacie o nazwach wypowiedział się w kwestii znaczenia i oznaczania. Ogół jego poglądów w tym zakresie objęty został nazwą konotacyjno-denotacyjnej teorii nazywania, gdyż wśród różnych typów nazw, wyodrębnionych na podstawie stosunku nazw do oznaczanych rzeczy, wyróżnił przede wszystkim nazwy konotujące, tzn. takie, które poza bezpośrednim oznaczaniem (denotowaniem) przedmiotów rzeczywistych implikują, wyrażają (konotują) pewne ich cechy (atrybuty) [Grzegorzczkowska 2001, 18]. Są to cechy charakterystyczne przedmiotów należących do klasy denotowanej przez daną nazwę, stanowiące konotację tej nazwy, cechy, na podstawie których orzekamy daną nazwę o tych przedmiotach.

A zatem w koncepcji J. S. Milla konotacja była utożsamiana ze znaczeniem nazwy i miała sugerować, że nazwa nadana jakiemuś obiektowi nie jest jedynie odesłaniem do niego, ale i współoznacza jego cechy. Tak pojmowanej konotacji badacz przypisywał ważną, można rzec, fundamentalną funkcję w zakresie definiowania nazywanych przedmiotów, przyjmując, że „definicja nazwy współznaczającej jest zdaniem, które przedstawia jej konotację” [Mill 1962, t. 1, 206]. I wobec tego proces ustalania konotacji danej nazwy traktować trzeba jako mechanizm tworzenia jej definicji.

Konotacja w takim ujęciu występowała wspólnie z denotacją, opisywaną jako zbiór przedmiotów rzeczywistości pozajęzykowej, o których za pomocą przysługującej im nazwy się mówi, np. denotacja nazwy *stolica* obejmuje grupę wyrazów złożoną z takich miast, jak Warszawa, Moskwa, Praga, Paryż, Waszyngton i in. [*Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* 2003, 111].

Millowska teoria konotacji (i denotacji) była szeroko dyskutowana w okresie późniejszym – nie zabrakło głosów krytycznych⁵. Ostatecznie w tradycji logiczno-filozoficznej jako definicja konotacji utrzymało się sformułowanie zanotowane w *Małej encyklopedii logiki* [1988, 86]: „Dla określenia pojęcia konotacji pomocne jest pojęcie treści charakterystycznej nazwy, które określa się następująco: treść charakterystyczna nazwy N jest to ześpół cech [...] taki, że przysługuje wszystkim desygnatom nazwy N i tylko im. Treść charakterystyczna nazwy N jest konotacją (inaczej: treścią językową) tej nazwy, gdy każdy poinformowany o tym, że jakiś przedmiot ma wszystkie cechy w swej treści zawarte, może trafnie rozstrzygnąć, czy dany przedmiot jest desygnatem nazwy N. Rozumie się, że ów „każdy” wymieniony w powyższym określeniu to każdy, kto zna i stosuje umowy językowe tego języka, do którego należy rozpatrywana nazwa N.”

---

⁵ Krytycznej eksplikacji sądów J. S. Milla na temat konotacji dokonali m.in. K. Ajdukiewicz [1985], B. Stanosz [1973].

Logiczno-filozoficzny kierunek myślenia o konotacji, nazywanej za pomocą bliskoznaczników intensją, sensem, treścią lub znaczeniem, przeniesiony został na grunt badań lingwistycznych. Skorzystał z niego m.in. J. Bartmiński, budując definicję konotacji na potrzeby licznych prac etnolingwistycznych prowadzonych w Lublinie od lat osiemdziesiątych XX wieku: „terminu konotacja używam w znaczeniu szerszym jako synonimu treści znaczeniowej, intensji, w przeciwieństwie do denotacji, zakresu, ekstensji. Włączam w jej zakres zarówno cechy »kryterialne«, jak i charakterystyczne (nazwane przez Putnama stereotypowymi), a na etapie analizy konkretnych tekstów – po prostu cechy poświadczone (które przy bliższym rozpoznaniu mogą okazać się jednostkowymi, okazjonalnymi, wręcz przypadkowymi)” [Bartmiński 1988, 171 lub przedruk 2007, 43].

To ujęcie konotacji stało się naczelną zasadą w procesie konstruowania całościowych opisów znaczeń leksemów, które jako „językowe obrazy” nazywanych obiektów, uwzględniające zarówno cechy systemowe (kategorialne, leksykalne), jak i wszelkie asocjacje, wyobrażenia i przekonania wiązane z desygnatami, znalazły się w eksplikacjach semantycznych haseł lubelskiego *Słownika stereotypów i symboli ludowych* [Słownik... 1996–1999]. Autorzy tej publikacji, dążąc do szczegółowego odtworzenia sposobów konceptualizacji świata w obrębie danej wspólnoty komunikatywnej, koncentrowali się przede wszystkim na zebraniu w każdym objaśnieniu leksykograficznym wyrazu „wszystkich p o z y t y w n y c h składników jego znaczenia, relewantnych z punktu widzenia użycia wyrazu w tekstach językowych oraz jego stosunku do innych wyrazów języka” [Bartmiński 2007, 40–41]. Świadomie też zrezygnowali z wykrywania – poprzez odpowiednią weryfikację – powtarzalnych cech dyferencjalnych (kryterialnych) nazywanego obiektu, utrwalonych w języku, obecnych we wszystkich użyciach danego leksemu, służących do jego identyfikacji, jak również z odróżniania tych elementów w strukturach tworzonych definicji od tego, co indywidualne, wprowadzane kontekstowo, związane z użyciem tekstowym, a więc uznawane za konotacyjne⁶.

U podstaw drugiego, odnoszącego się do zjawisk semantycznych, pojmowania konotacji – leksykograficzno-lingwistycznego – leży wywodzące się z kognitywistycznej metody opisu semantyki słów przekonanie, że treść podawana w definicji danego leksemu nie powinna być zredukowana do wą-

---

⁶ Zespół redagujący *Słownik stereotypów i symboli...* zdawał sprawę z tego, że tzw. definicje taksonomiczne winny służyć potrzebie jednoznacznego wyodrębniania denotatu z nadrzędnej klasy denotatów według reguł klasyfikacji logicznej oraz obejmować wyłącznie cechy zobiektywizowane i konwencjonalne, wybrane z bogatszego zespołu cech przypisanych subiektywnie nazywanemu obiektowi [Bartmiński 2007, 43].

skiego zestawu cech dystynktywnych⁷, ale rozszerzona o rzadsze i trudniej odtwarzalne w definicjach cechy tzw. „drugiego planu semantycznego” [Tokarski 2008, 143–144]. Ta szeroka formuła definiowania (objaśniania) różnorodnych pojęć nie stoi w sprzeczności z powszechnie wypowiadaną opinią o niejednakowej randze elementów (semów) budujących znaczenia poszczególnych wyrazów [zob. np. Apresjan 2000, 24–25; Grzegorzczkova 2001, 20].

Tak więc, znaczeniową strukturę leksemu tworzą cechy podstawowe, kryterialne, definicyjne, właściwe wszystkim desygnatom oznaczanym przez dane słowo. Przychodzą one użytkownikom języka na myśl od razu. Służą do rozpoznania obiektu jako należącego do zbioru obiektów określanych tym słowem. Pozwalają w sposób jednoznaczny i najbardziej ekonomiczny odgraniczyć dany wyraz od innych w obrębie określonego kodu językowego [Tokarski 1984, 13]. To semantyczne „jądro” wyrazu, jego znaczenie leksykalne, nie wyczerpuje wszystkich możliwości treściowych słowa.

Obok cech istotnych, charakterystycznych i typowych dla danej klasy obiektów w obrazie znaczeniowym leksemu występują także cechy drugorzędne, kontekstowe, silnie kojarzone z obiektami, odwołujące się do wiedzy, tradycji i kultury mówiących o tych obiektach, ale nie służące do ich identyfikacji. Uaktywniają się one tylko w pewnych kontekstach oraz stanowią swoiste dopełnienie i wzbogacenie podstawowego znaczenia wyrazu. I właśnie ten zespół cech, asocjacyjnych, pozadefinicyjnych, fakultatywnych w strukturze semantycznej jednostki leksykalnej, pozostający niejako w opozycji do jej zasadniczego rdzenia znaczeniowego, określany jest mianem konotacji. Dalsze rozważania będą dotyczyły właśnie tej koncepcji konotacji. Skupimy się jednak na zasygnalizowaniu problemów związanych z tym rozumieniem, a nie na ich rozwiązaniu.

Wokół teorii, w której konotacja rozpatrywana jest jako dopełniająca część w warstwie treściowej słowa, toczy się ożywiona dyskusja. Skrajni opoenenci, analizując sposoby weryfikowania cech semantycznych w definicjach pojęć, wypowiadają się za tym, żeby całkowicie zrezygnować z włączania do struktury znaczeniowej wyrazu cech konotacyjnych. Badacze akceptujący tę koncepcję terminu różnią się w kwestii precyzyjnego określenia zestawu i miejsca komponentów konotacyjnych w całościowej semantyce słowa.

---

⁷ Dyrektywą ograniczania składników znaczeniowych wyłącznie do cech dystynktywnych, które pozwalają odróżniać w sposób nie budzący żadnych wątpliwości daną jednostkę leksykalną od innej w określonym systemie językowym, obwarowany jest strukturalistyczny sposób formułowania definicji pojęć [Bartmiński 2007, 43–44].

Według N. G. Komleva [referuję za Majer-Baranowską 1988, 194–195] składnikami konotacyjnymi leksemu są semantyczne modyfikacje znaczenia, obejmujące odczucia, myśli, wyobrażenia związane ze znakiem językowym oraz pewne charakterystyki i cechy przypisywane przedmiotowi denotowanemu przez ten znak.

W opinii J. Apresjana [1980, 94] konotacje to „te elementy pragmatyki, które są odbiciem wyobrażeń kulturowych i tradycji związanych z danym wyrazem, panującej w danym społeczeństwie praktyki wyzyskiwania odpowiedniej rzeczy i wielu innych czynników pozajęzykowych. Skojarzenia te mogą być bardzo nietypowe, »kapryśne«, i różnią się znacznie dla tożsamyh znaczeniowo wyrazów różnych języków, a nawet wyrazów jednego języka”. W rezultacie dwa leksemy odnoszące się do identycznego lub stychnego względem siebie zbioru rzeczy (desygnatów) mogą mieć różne konotacje. Dobrą ilustracją tego zjawiska są synonimiczne jednostki językowe *rumak* i *szkapa*, które przy zbliżonym podobieństwie oznaczanych przez nie obiektów (chodzi o przynależność do klasy ssaków nieparzystokopytnych z rodziny koniowatych, roślinożerność itp.), różnią się konotacjami semantycznymi. Ze słowem *rumak* łączą się pozytywne konotacje ‘rasowy, piękny, ognisty, rączy, wiatronogi, dzielny, szlachetny’, zaś leksem *szkapa* otwiera ciąg zdecydowanie negatywnych asocjacji typu ‘licha, dychawiczna, chuda, koścista, stara, zabiedzona, zmordowana’. Analogicznie jest z rosyjskimi wyrazami *собака* i *нѣс* o prawie identycznej referencji. Pierwszy z nich wywołuje m.in. konotację ‘ciężkiego życia’ (por. *жизнь в собачьих условиях*), drugi – ‘niewolniczej służalczości’ (por. *сторожевой нѣс царизма*). Jeszcze wyraźniej specyfikę konotacji, ich nietypowość, okazjonalność, silne powiązania z subiektywizmem myślowym człowieka i jego sposobem wartościowania otaczającego świata, podkreślają odpowiedniki leksykalne wywodzące się z różnych języków, np. polski wyraz *dąb* w znaczeniu przenośnym konotuje ‘mocarność, ogromną siłę’, rosyjski ekwiwalent *дуб* w odniesieniu do człowieka oznacza ‘wielką tępotę’, ‘brak subtelności’, ze słowem *орzel* kojarzy się ‘bystrość, lotność umysłu, wybitne uzdolnienia, pozwalające wspiąć się na szczyty w jakiejś dziedzinie’, natomiast rosyjskiemu leksemowi *опѣл* właściwa jest asocjacja ‘człowiek dumny, śmiały i silny’.

Zainspirowani myślą J. Apresjana, L. Jordanskaja i I. Mielczuk [1988, 17] za istotę konotacji także uznają jej pragmatyczny, a więc poza-definicyjny aspekt, umieszczając tę właściwość w samej definicji pojęcia: „konotacja leksykalna jednostki leksykalnej L jest to pewna charakterystyka, którą L przypisuje swemu referentowi i która nie wchodzi w jej definicję”. Propozycja wykluczenia treści konotacyjnych z formuł definicyjnych wyra-

zów w żadnej mierze nie deprecjonuje ich wartości. Wręcz przeciwnie, badacze zgłębiający problematykę konotacji [np. Apresjan 1980, 94–95, Tokarski 1988, 37] wyznaczają im bardzo ważną rolę w procesie wyjaśniania wielu zjawisk zachodzących w języku. Głównie chodzi tu o ustalanie zależności między podstawami słowotwórczymi a ich derywatami, wskazywanie motywacji znaczeń derywatów semantycznych lub związków frazeologicznych oraz objaśnianie metaforyzacji leksemów. Przykładowo, konotacja ‘chytrość, podstępność’, trwale łączona z wyrazem *lis*, ujawniająca się np. w skodyfikowanych przez język wyrażeniach idiomatycznych *lisem podszyty* lub *szczwany (stary) lis*, w użyciu przenośnym może charakteryzować człowieka chytrego, sprytnego, przebiegłego, podstępного. Z kolei konotacja ‘zapalczywość, czupurność, zadziorność’ odnoszona do rosyjskiego słowa *nemyx* pozwala odkryć związek między podstawą słowotwórczą i derywatami czasownikowymi *нemyшутся, вnemyшутся, занemyшутся, расnemyшутся*. W tym wypadku cecha konotowana przez rzeczownik *nemyx* wchodzi do definicji wyrazów pochodnych jako element desygnacyjny – ‘zachowywać się (zachować się) zadziornie, czupurnie itd.’

Cytowana wyżej definicja konotacji leksykalnej wskazuje na jeszcze jeden jej wyróżnik – mówi mianowicie o bezpośrednim odniesieniu elementów konotacyjnych do leksemów, a nie do płaszczyzny pozajęzykowej. Oznacza to, że konotacje leksykalne nie są w konieczny sposób powiązane z obiektami i zjawiskami świata zewnętrznego, ale – jako składniki uzupełniające zakresy znaczeniowe poszczególnych jednostek wyrazowych – należą do określonego języka, przesądzając o jego swoistości semantycznej na tle innych języków. I z tego względu właśnie powinny być zawsze potwierdzane na gruncie konkretnego języka przez fakty czysto językowe, np. derywaty słowotwórcze, semantyczne, frazeologizmy czy też przysłowia, bowiem tylko konsekwentne stosowanie zasady uwiarygodniania konotacji leksykalnych za pomocą skonwencjonalizowanych form i połączeń wyrazowych prowadzi do ich społecznego utrwalenia, w dalszej zaś perspektywie do ustabilizowania się w roli znaczeń systemowych, które można umieszczać w eksplikacjach słownikowych. Oczywiście najtrudniejszym problemem w tym punkcie jest rozstrzygnięcie, jaka ilość argumentów z zakresu derywacji słowotwórczej i semantycznej, frazeologii lub paremiologii powinna decydować o tym, że jakiś element znaczeniowy, mający związek z pewnym leksemem, pierwotnie konotacyjny, często niestabilny i niedookreślony, staje się maksymalnie zobiektywizowaną, a więc systemową częścią rozszerzonego znaczenia słowa, a nie w dalszym ciągu pozostaje indywidualnym i jednostkowym skojarzeniem lub odczuciem, nie należącym do języka jako tworów społecznego.

Obok konotacji leksykalnych L. Jordanskaja i I. Mielczuk [1988, 18–19] wyodrębniają też słabe, luźne, swobodne, okazjonalne, nietypowe, zindywidualizowane asocjacje, nie poświadczone w systemie językowym – tzw. konotacje encyklopedyczne lub ekstralingwistyczne⁸, czyli realne właściwości oznaczanych obiektów rzeczywistych, np. duża waga parowozu lub czołgu, niewielkie rozmiary i bezbronność dziecka, życiowa konieczność wody itp. Konotacje takie nie stanowią o specyfice tego czy innego języka, można je wywołać nie tylko za pomocą słów, lecz także przy użyciu obrazów, co sytuuje konotacje encyklopedyczne poza zainteresowaniami lingwisty – raczej w sferze semiotyki. Ten typ konotacji często ożywa w tekstach poetyckich (i innych o charakterze kreatywnym), dając autorom tekstów nieograniczone możliwości tworzenia oryginalnych metafor, porównań, epitetów, przed ich odbiorcami zaś otwierając szeroką, wielowymiarową i, bez wątpienia, pełniejszą perspektywę interpretacyjną.

Wszystkich argumentów przemawiających za uwzględnianiem w warstwie treściowej wyrazów cech konotacyjnych nie da się pewnie wymienić, ale najważniejszy z nich, jak się wydaje, jest wynikiem postrzegania języka jako precyzyjnego narzędzia do wyrażania znaczeń. Aby język mógł w pełni realizować tę funkcję, w granicach znaczeń powinny znaleźć się nie tylko odniesienia do obiektywnych zjawisk rzeczywistych, ale także zjawisk myślnych, przeżyć, emocji, wyobrażeń, sądów związanych ze zjawiskami [Grzegorzewska 2001, 52]. Słowem, do struktur znaczeniowych jednostek leksykalnych należy włączać zarówno treści w sposób najprostszy i względnie obiektywny identyfikujące przedmioty w świecie zewnętrznym – cechy desygnacyjne, jak i te, które są silnie kojarzone z nazywanym przedmiotem, czyli cechy konotacyjne.

Przekonanie o celowości i korzyściach płynących z wprowadzania do opisu znaczeń komponentów konotacyjnych, podziela wielu semantyków – odwoływałam się do ich opinii w toku powyższego wywodu. Nie oznacza to jednak, że teoria konotacji definiowanej jako dopełniająca część słowa jest powszechnie akceptowana. Przeciwnie, zdaniem R. Tokarskiego [1988, 2008], autora wieloaspektowych i chyba najpełniejszych w polskiej lingwistyce analiz tego zagadnienia, tak rozumiana konotacja zaliczana jest do bardziej kon-

---

⁸ Uwzględniając postulat wyróżniania konotacji leksykalnych i encyklopedycznych, R. Tokarski [2008, 151] w odniesieniu do analizy tekstów artystycznych dokonuje modyfikacji terminologicznej w zakresie konotacji, zmierzające do doprecyzowania natury każdego z jej typów: konotacje leksykalne nazywa systemowymi ze względu na procedury ich ujawniania w systemie językowym, zaś konotacje encyklopedyczne – tekstowymi, ponieważ nie dają się one weryfikować przez zjawiska językowe, ale są istotne, bo niezbędne z punktu widzenia interpretacji konkretnych tekstów.

trowersyjnych pojęć w dziedzinie semantyki leksykalnej. Pierwotne źródło krytycznych sądów dotyczących tej kwestii tkwi w starożytności, kiedy to umysły ówczesnych filozofów nie zdołały się uporać z problem określenia istoty znaczenia jednostek wyrazowych. Późniejsze poszukiwania definicji znaczenia słów (także na gruncie językoznawstwa) nie doprowadziły do wypracowania w pełni akceptowalnego stanowiska⁹. Niemożność ścisłego sprecyzowania pojęcia znaczenia, czyli m.in. wskazania, jakie treści powinny być uwzględniane przy nadawaniu objaśnień różnorodnym obiektom świata zewnętrznego na podstawie naukowych metod opisu, spowodowały usunięcie na długie lata faktów semantycznych z pola zainteresowania lingwistyki¹⁰ [Grzegorzczkowska 2001, 24–25].

Próby przywrócenia badań nad zjawiskami semantycznymi do studiów językoznawczych podejmowano jeszcze w strukturalizmie, ale nowe spojrzenie na semantykę językową przyniosło dopiero językoznawstwo kognitywne¹¹ – nurt badawczy ukierunkowany antropologicznie, zgodnie z którym język jako jeden z najważniejszych elementów ludzkiego aparatu poznawczego, jest w sposób stały powiązany z czynnościami mentalnymi człowieka, a także jego doświadczeniami kulturowymi oraz społecznymi [*Kognitywne podstawy języka...* 2001, 11; Grzegorzczkowska 2001, 25, 80]. Konsekwencją takiego rozumowania było twierdzenie, że język jako narzędzie służące komunikacji międzyludzkiej i jednocześnie forma tworzenia kultury, pomaga człowiekowi kategoryzować i wartościować pojmowanie (doświadczenie) świata zewnętrznego, znaczenia jednostek wyrazowych zaś odzwierciedlają całe bogactwo tego świata lub przynajmniej całe ludzkie doświadczenie – kulturowe i społeczne – zdobywane poprzez obcowanie ze światem [*Kognitywne podstawy języka...* 2001, 45–46]. I wobec tego w semantyce słów wyrażane są obrazy myślowe przyporządkowane poszczególnym słowom danego języka, w których powinno być uwzględniane wszystko to, co mówiący mają na myśli, gdy jakiegoś wyrazu używają, zarówno cechy względnie obiektywnie identyfikujące denotowany przedmiot lub zjawisko, trwale tkwiące w świadomości człowieka lub społeczności, jak również komponent zwany

---

⁹ Usystematyzowaną wiedzę z zakresu ewolucji filozoficznych i lingwistycznych koncepcji znaczeń prezentują m.in. R. Grzegorzczkowska [2001, 13–28] i A. Wierzbicka [2006, 19–25].

¹⁰ Ostateczne wyeliminowanie zjawisk semantycznych z badań językoznawczych nastąpiło w połowie XX w. – w amerykańskim deskryptywiezmie i wczesnej wersji generatywizmu N. Chomsky'ego.

¹¹ Zwrot ku lingwistyce kognitywnej nastąpił w końcu lat osiemdziesiątych poprzedniego stulecia, równoległe w kręgach naukowców amerykańskich i europejskich [Grzegorzczkowska 2001, 80].

konotacyjnym, tj. cechy subiektywnie łączone z nazywanym obiektem, często nieoczywiste, ulotne i niestabilne, ale oparte na ludzkim doświadczeniu i wyobraźni, a więc stanowiące integralną część wiedzy o świecie.

Zamykając przegląd różnych ujęć konotacji w językoznawstwie, przede wszystkim interpretacji tego terminu przez lingwistów zajmujących się badaniem znaczeniowej strony języka, warto podkreślić, że największy wpływ na jego formowanie się (właśnie na gruncie semantyki) wywarł kognitywizm wraz z propozycją bardzo szerokiego objaśniania znaczeń wyrazów. Ta metoda opisu, jak już wspominałam, pozwalała wprowadzać do definicji pojęć (obok cech uznawanych intuicyjnie za istotne, czyli charakterystyczne i typowe dla denotowanego obiektu oraz konieczne do jednoznacznego rozpoznania tego obiektu i odróżnienia go od innych) tzw. elementy konotacyjne, tj. informacje o pewnych cechach nieistotnych, kojarzonych w umysłach mówiących z nazywanymi obiektami. Decyzja o dopuszczeniu do eksplikacji semantycznych różnorodnych wyrazów cech konotacyjnych umożliwiła bezpośrednią realizację podstawowego założenia programowego językoznawstwa kognitywnego – tezy, że opis semantyczny powinien przedstawiać sposób rozumienia słowa przez mówiących danym językiem, stała się też swoistą inspiracją do podjęcia pogłębionych studiów nad naturą konotacji, jednego z ważnych składników tego opisu.

Literatura

- Ajdukiewicz K., 1985, *O znaczeniu wyrażen*, [w:] *Język i poznanie*, t. 1. Wybór pism z lat 1920–1939, Warszawa, s. 120–123.
- Apresjan J. D., 1980, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, przeł. Z. Kozłowska, A. Markowski, Wrocław.
- Apresjan J. D., 2000, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, przeł. Z. Kozłowska, A. Markowski, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Bühler K., 1934, *Sprachtheorie*, Jena.
- Bartmiński J., 1988, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*, [w:] *Konotacja*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 169–183.
- Bartmiński J., 2007, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 2003, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Grzegorczykowa R., 2001, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa.
- Grzegorczykowa R., 2011, *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa.
- Jordanska L., Mielczuk I., 1988, *Konotacja w semantyce lingwistycznej i leksykografii*, przeł. W. Fał, [w:] *Konotacja*, red. J. Bartmiński, s. 9–34.

- Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, 2001, red. E. Tabakowska, Kraków.
- Majer-Baranowska U., 1988, *Z historii użycia terminu konotacja*, [w:] *Konotacja*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 185–202.
- Mała encyklopedia logiki*, 1988, red. W. Marciszewski, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Mill J. S., 1962, *System logiki dedukcyjnej i indukcyjnej*, t. 1–2, przeł. C. Znamieński, Warszawa.
- Saloni Z., Świdziński M., 2001, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Słownik stereotypów i symboli ludowych*, 1996–1999, red. J. Bartmiński, t. 1–2, Lublin.
- Stanosz B., 1973, *Teoria znaczenia i oznaczania w logice tradycyjnej*, [w:] *Studia z historii semiotyki*, II, Wrocław, s. 61–72.
- Tokarski R., 1984, *Struktura pola znaczeniowego (studium językoznawcze)*, Warszawa.
- Tokarski R., 1988, *Konotacja jako składnik treści słowa*, [w:] *Konotacja*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 35–54.
- Tokarski R., 2008, *Konotacja a problemy kategoryzacji*, [w:] *Język a kultura*, t. 20, red. A. Dąbrowska, Wrocław, s. 143–161.
- Wierzbicka A., 2006, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin.

THE NOTION OF CONNOTATION IN LINGUISTICS (POLISH AND RUSSIAN EXAMPLES)

S U M M A R Y

The paper focuses on the notion of connotation functioning in linguistics at the level of syntax and semantics. Whereas syntactic connotation is the foundation of sentence formation within syntax connotation has two different meanings as regards semantic linguistic facts. Firstly, in opposition to denotation, it is the content corresponding to the name of the concept (logical and philosophical approach). Secondly, connotation refers to associative properties, complementary ones, in the semantic structure of the word (lexicographical-linguistic approach).

Connotation within semantics is a direct application of the basic premise of cognitive linguistics, the statement that semantic description shows how speakers of the language understand a word. Therefore, the semantic structure of separate words includes both the features intuitively considered relevant, distinctive and typical of the denoted item, the ones essential for identifying words clearly, as well as connotative elements such as knowledge of irrelevant attributes that speakers bring to mind.